

М. Парахина, канд. ист. наук, науч. сотр.
КНУ имени Тараса Шевченка, Киев

"ЧЕРНАЯ РАДА" РАСКОЛ ИЛИ ОБЪЕДИНЕНИЯ: ПАРАДОКСЫ ИСТОРИЧЕСКОЙ СУДЬБЫ

Смерть Хмельницкого 27 июня 1657 изменила расклад политических сил в отношениях между Гетманщиной и Москвой, и подтолкнула последнюю к пересмотру договоренностей относительно статуса Украины как вассала Москвы, а нежинские события 1663, известные сегодня под названием Черная Рада, считаются тем Рубиконом, который окончательно разделит украинское государство на две части. Во многом это было вызвано ее восприятием казацкими летописями, а также распространению в XIX в. в украинском обществе (прежде всего среди интеллигенции) одноименного произведения Пантелеймона Кулиша. Нежинский совет стал ключевым моментом Руины, поскольку именно он во многом помог привести к расколу украинского государства на два гетманства – Лего-и Правобережное. Следует отметить, что Москва еще в 1662 хотела видеть Украину разделенной на две части по Днепру. Российская сторона понимала, что появление на Левобережье полномочного правительства разделит Украину не только де-факто, но и де-юре и существенно уменьшит шансы Москвы получить под свое превосходство все украинские земли.

Ключевые слова: Украина, Нежин, Черная рада, государственность, Гетманщина.

M. Parackhina, Ph.D in History, Research Fellow
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

"BLACK BOARD" SPLIT OR MERGER: THE PARADOXES OF HISTORICAL DESTINY

Death B.Khmelnytsky June 27, 1657 changed the timetable of political parties in the relationship Hetmanate and Moscow, and prompted the latter to review the agreements on the status of Ukraine as a vassal of Moscow, and Nijinsky events of 1663, known today under the name Black Council considered the Rubicon that finally divided the Ukrainian state in two. Much of this was driven by its perception of the Cossack chronicles and the spread of the XIX century. Ukrainian society (especially among intellectuals) of the same work Panteleimon Kulish. Nizhynska Council was key to ruins, since it is largely prysluzhylas to split the state into two Ukrainian Hetman – Left-and right-bank. It should be noted that Moscow back in 1662 sought to Ukraine is divided into two parts along the Dnieper. The Russian side was aware that the appearance of the Left government authorized share Ukraine not only de facto but also de jure and significantly reduce the chances of Moscow to get under his domination of all Ukrainian lands.

Keywords: Ukraine, Nizhin, Black Board, state, Hetman.

УДК 94(477):261.7(477.41)"17"

Т. Пшеничний, канд. іст. наук, мол. наук. співроб.
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

МІЖКОНФЕСІЙНІ ПРОТИРІЧЧЯ І КОНЦЕПЦІЯ ЕКУМЕНІЗМУ В ДІЯЛЬНОСТІ УНІАТСЬКИХ МИТРОПОЛИТІВ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XVII СТ.

Автор акцентує увагу на міжконфесійних конфліктах в українському суспільстві, які склалися після національно-визвольної війни 1648 – 1657 рр., а також на шляхах їхнього подолання. Насамперед йдеться про участь у веденні переговорів уніатського єпископа Я. Суші з козацькою старшиною, за допомогою якої Унійна Церква намагалася подолати церковний розбрат серед українського народу.

Ключові слова: міжконфесійні протиріччя, уніати, Унійна Церква, Православна Церква, духовенство, козацтво, Я. Суша, І. Виговський, П. Тетеря.

Одним із ключових чинників у вітчизняному державотворчому процесі займає церковне питання. У різні історичні періоди воно лежало у контексті витворення національної ідентичності та культурної приналежності. Проте під впливом зовнішніх, а часто і внутрішніх чинників церковний аспект ставав причинною різноманітних конфліктів та агресії. З кінця XVI ст. конфліктогенні тенденції лежали у площині міжконфесійних відносин, які склалися між Унійною та Православною Церквою і набули особливо загострення у другій половині XVII ст.

Актуальність проблеми полягає у висвітленні екуменічної роботи уніатських митрополитів, яка почала набирати активності після війни 1648 – 1657 рр. Їхньою метою було подолання кризових явищ у житті Української Церкви, які породжували у суспільстві релігійну неперспективність, протиріччя, збройні протистояння.

У різні періоди над питанням працювали науковці із середовища духовенства, або ж воно розглядалося науковцями в контексті висвітлення загальних явищ і подій другої половини XVII ст. Хіба що окремої уваги заслуговує збірник статей та історичних розвідок "Історія Унії на Київщині 1596 – 1839 рр.", у якій автори на основі вже відомих джерел та нововиявлених архівних документів, висвітлюють цілий комплекс питань, пов'язаних із Унійною Церквою на Київщині [1].

Після хмельниччини обидві церковні інституції втратили свої фундаментальні основи. Однак стосунки, що існували між Унійною Церквою та українським козацт-

вом у часи Визвольної війни під проводом гетьмана Богдана Хмельницького, та добу Руїни, лишаються на сьогодні, по суті, недослідженими. У наукових розвідках вітчизняних та зарубіжних істориків аналізуються лише окремі аспекти згаданої проблеми. Однією з маловивчених тем є контакти уніатської ієрархії уряду козацької України в часи Руїни 1657 – 1670 рр. А вони були доволі конструктивними і передбачали подолання церковної кризи, у якій опинилися українські землі.

Період національно-визвольної війни 1648 – 1657 рр. став катастрофічними для уніатської церкви. Після подій у м. Бересті в 1596 р. це практично перший трагічний період її історії. Стоячи на засадах "чистого православ'я" українське козацтво вже у 1649 р. стає активним оборонцем українського церковного життя перед стремліннями прибічників ідеї унії. Варто відзначити, що до такого прощарку населення тогочасного Києва належали: уніатське духовенство та єпископи; галицька інтелігенція, яка надавала значну підтримку цій церкві у м. Києві; окреме православне духовенство, яке підпільно підтримувало ідею церковного єднання; незначна частина самого населення і ще менший відсоток з боку козацтва. Саме завдяки останнім, "православні зайняли Холмську і Перемиську єпископські кафедри й відібрали у з'єднаних багато храмів, монастирів та інших маєтків" [3, С. 90].

Особливо відчутним для Унійної Церкви стали події у Переяславі у березні 1654 р., які задалегідь накрес-

лили шлях цієї церкви. Воєнні дії 1655 р. між Річчю Посполитою і Росією, у яких російські війська перебравли важелі боротьби, поставили перед загрозою уніатську церкву у Білорусі. На той час, це була одна із стратегічно важливих території цієї церковної інституції, оскільки на ній знаходилася велика кількість василіанських монастирів та парафіяльних церков. Таким чином, ситуація, що склалася, вказувала на відсутність позитивного розуміння уніатської церкви у політичних трансформаціях. Головно навпаки, він став одним із мотивів подальшого загострення стосунків між православним та уніатським середовищем, яке наприкінці XVII ст., набуло нових політичних рис.

Перетворившись на заручницю політичної ситуації, Унійна Церква опинилася у кризовому становищі. Але й геополітична ситуація, яку диктували російські царі, поставила у ганебне ставище й Православну Церкву. Тобто все вказувало на відверту експансію російського чинника. Його прояви мали потужний вплив на церковне життя в гетьманській державі, яка, де-факто, опинилася в центрі боротьби. Відсутність конструктивного діалогу між київськими православними єпископами та козацькою політичною елітою не давали змоги створити національний консолідований прошарок у церковному середовищі [3, С. 91]. Залежність від матеріального блага українського православного середовища, робила його ще більш залежним від Москви і розбитим у середині. Майнова диференціація, яку часто породжувала церква, ще більше напружувала відносини між собою і рядовим козацтвом. "Лавра, а з нею і другі монастирі, ... та українська ієрархія і духовенство їздили до царя безперестанно, щоб їм "бідним" Москва давала поміч" [2, С. 39], на що Москва мала конкретну вимогу, у вигляді "інтересних політичних вістей" [2, С. 39]. Тобто ситуація, що настала, породила добу своєрідного "застою", яка не давала можливості швидко та конструктивно реагувати на вимоги часу, що з прискоренням розвивалися. І з цього можна говорити, що російські гроші зробили свою справу серед українського духовенства – перетворивши його й добровільного заручника царя. У 1660 р. сам Лазар Баранович просить підтримки у російського царя у справі просунення передостаннього на митрополічу кафедру [2, С. 49]. Таким чином, бачимо, де факто, самовільне бажання православного духовенства відійти під протекторат Москви.

В таких умовах почала проявляти себе уніатська церква і її духовенство, окрім якого було нікому це робити [4, С. 33]. Насамперед її діяльність пов'язана з Холмським єпископом Яковом Сушею [5, С. 29]. У ньому поєднувалися якості церковного ієрарха та кваліфікованого політика, він володів хорошими адміністративними здібностями та інтелектом. У другій половині XVII ст. за допомогою його якостей було сформовано "внутрішній та зовнішній курс Унійної Церкви" [3, С. 91]. Тобто, з його рук вкотре виходила справа київських уніатських митрополітів, які становили у тогочасних умовах "третю силу, що грала самостійну роль в боротьбі між Москвою та Польщею за гегемонію на цьому східноєвропейському просторі" [6, С. XVI]. Особливо важливим було те, що попри різноманітні матеріальні амбіції, упередження з боку уніатського духовенства, так вдалося розпочати діалог з наддніпрянської політичною елітою.

Події, які наприкінці 1650-х рр. склалися в українському козацькому політикумі і Православній Церкві, а це обрання гетьманом Івана Виговського та нового митрополита Київського Діонісія Балабана. Тісні відносини між обома лідерами світського і релігійного середовища створили у суспільстві давноочікувану спілку між світською та духовною владою в козацькій державі. Позитив-

не сприйняття ситуації не приховував і сам Холмський владика. Обрання гетьманом Івана Виговського та новий курс його команди, яка орієнтувалася на Річ Посполиту, стало для уніатів багатообіцяючим [3, С. 92 – 93].

Початок дипломатичної місії єпископа Я. Суші був доволі конструктивним. До середовища козацької старшини входив його колишній учень Павло Тетеря. Саме за його допомоги і посередництва єпископ робить спроби потрапити до середовища І. Виговського. Сьогодні достатніх відомостей про цей період в історії дуже мало, а ті що існують, це не оригінальні джерела, а лише копії. Один з таких документів, а це листповідомлення Віленського римо-католицького єпископа Яна Завіші до апостольського нунція у Варшаві, вказує нам на відносини уніатського єпископа Я. Суші із середовищем гетьмана І. Виговського. В одному з листів він повідомляв: "Після написаного: приймун я отримав відповідь від ясновельможного та шанованого владика Холмського, яку зараз Вашій високоності висилаю. Отож, він пише до мене про Тетерю, що таємно перейшов у Люблін до Церкви уніатів; з інших джерел знаю, що деякі з козаків віддають перевагу унії, але з огляду на народ, якого проти неї підбурюють схизмати, бажать бути уніатами таємно; з часом, однак, зможуть позитивно вплинути на народ" [3, С. 93]. У цьому світлі постає й головна дійова особа, з якою пов'язаний перехід православних Київщини до унії у 1658 – 1659 рр. А саме – йдеться про сина генерального судді Самійла Зарудного. Тобто уніатський єпископ робив все можливе для того, щоб налагодити відносини з православними Києва.

За не чіткими даними, проте найімовірніше таки восени 1568 р., єпископ Яків Сушка таки розпочав переговори з козацькою старшиною про врегулювання релігійних суперечок. Зрозуміло, що велися вони в умовах конспірації, а тому їхній хід невідомий. Проте, як зазначається в історичних джерелах, вже навесні 1569 р. Холмський єпископ вважав, що у нього є достатньо підготовлений ґрунт для початку переговорів особисто з гетьманом Іваном Виговським. Так з'явився важливий документ свого часу – лист владика Якова від 8 березня 1659 р. Єпископ, пропонуючи гетьману зберігати у спірних питаннях власну думку, закликає вислухати його докази на користь єдності віри й Церкви. Саме обґрунтуванню потреби в єдності Східної і Західної Церков у тій формі, в якій розуміли її уніати, й присвячено більшу частину згаданого послання. Велику увагу він приділяв історії власного народу, стверджуючи, що від часу прийняття християнства і навіть після розколу 1054 р., Русь зберігала єдність із Апостольським Престолом. Отже, унія, на думку єпископа, не є якимось нововведенням, а лише відновленням природної, колись порушеної єдності християнської Церкви [3, С. 94 – 95].

Варто відзначити, що у цьому повідомленні, вкотре з боку уніатських єпископів, йдеться про відсутність усвідомлення суспільством, зокрема його елітним прошарком, церковної єдності. Експансію на політика Московського православ'я вкотре показала, для автора листа, свою руйнуючу силу у державотворчих процесах українських земель. Його ультра-державницька позиція не приймає існування церковної структури, як окремої суспільної одиниці, яка повинна бути відділена від держави, або ж тримати з нею певну дистанцію. Очевидними для уніатського владика були й різноманітні спроби підкупу, як уніатського духовенства так і православних Київщини, зокрема козацтва, з метою побудувати "весь план по питанню возз'єднання Малоросії" [2, С. 41], оскільки "козаки не були певним елементом і москаль це бачив з висоти свого Кремля" [2, С. 41]. А це вказує на розуміння Я. Сушею єдності віри і Церкви, як обов'яз-

зкової умови для початку духовного відродження Русі українських земель. Проте лист, на який єпископ покладав особливі надії, потрапив до рук гетьмана в дуже несприятливий момент. Саме тоді спалахнула війна з Росією. Безумовно, у такій ситуації годі було чекати на вирішення релігійного питання [3, С. 95].

Однак раптові зміни у польсько-українській політиці призвели до іншого. Прибувши до столиці Речі посполитої П. Тетеря вже сам намагався підняти питання відродження діалогу між православними та уніатами. Тобто передбачалося "перезавантажити" стосунки між уніатами та православними. Однак цей оптимізм виявився марним оскільки під час роботи Сейму козацька делегація повернулася до старих вимог ліквідувати унію. Сеймова конституція, з цього приводу, містила таке рішення: "А щодо віри, яка є противна вірі грецькій православній і яка незгоду між римським та старогрецьким народом множить, жоден з духовного та світського, сенаторського та шляхетського станів, церков, монастирів, фондусів фундувати, засновувати та примножувати як у маєтках духовних, королівських, так і у власних дідичних, ніяким способом не може" [3, С. 96].

Отже, події, які розгорнулися у Сеймі 1659 р., поставили крапку в переговорах між Холмським єпископом та козацькою старшиною про врегулювання релігійних суперечок. Причини цього провалу різноманітні, однак чітко простежуються два чинники: політичний і світо-

глядний. Влітку – восени цього ж року усе добавилося й заколотом у козацькій державі, який призвів до падіння уряду Івана Виговського й загибелі його видатних прихильників. Цими подіями було відкрито нову епоху й в історії унії. Внаслідок внутрішніх незгод та прямого втручання іноземних держав, єдина колись козацька територія розпалася на Правобережну та Лівобережну. Згадані процеси свідчили не лише про гостру політичну кризу, але й церковну.

Список використаних джерел

1. Архів Української Церкви. Серія 1. Дослідження. Випуск 1. Історія унії на Київщині 1569 – 1839 років / Ред. М.І. Обушний. – Львів: Свічадо, 2011. – 295 с.
2. Блажейовський Д. Українські церковні унії: Константинопольська, Римська і Московська / Дмитро Блажейовський. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто: б.м., 1987. – 67 с.
3. Довбищенко М. Нездійшене партнерство: Унійна Церква та Гетьманський Уряд козацької України 1657 – 1670 рр. / М. Довбищенко / Архів Української Церкви. Серія 1. Дослідження. Випуск 1. Історія унії на Київщині 1569 – 1839 років / Ред. М.І. Обушний. – Львів: Свічадо, 2011. – С. 90 – 102.
4. Іванишин В. Українська церква і процес національного відродження // Пам'ятки України. – Львів: Меморіал, б.р. – Кн.2. – С. 23 – 63.
5. Мурович В. Наша українська віра – це католицька віра / В. Мурович // Віра українського народу. Пам'ятка ювілею Берестейської Унії. – Мондер: Вид-во ОО. Василіян, 1946. – 64 с.
6. Назарко І. Київські і Галицькі митрополити. Біографічні нариси (1590 – 1960) / Іриней Назарко // Записки НТШ. – Рим: Вид-во О.О. Василіян, 1962. – Серія II. – 269 с.

Надійшла до редколегії 29.05.13

Т. Пшеничний, канд. ист. наук, млад. науч. с.
КНУ имени Тараса Шевченко, Киев

МЕЖДУКОНФЕССИОННЫЕ ПРОТИВОРЕЧИЯ И КОНЦЕПЦИЯ ЭКУМЕНИЗМА В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УНИАТСКИХ МИТРОПОЛИТОВ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XVII В.

Автор акцентирует внимание на междуконфессиональных противоречиях в украинском обществе, которые начались после национально-освободительной войны 1648 – 1657 гг., а также на путях их преодоления. В первую очередь идет речь об участии в переговорах униатского епископа Я. Суши с казачьей старшиной, за поддержки которого Унийная Церковь хотела предотвратить церковный конфликт среди украинского народа.

Ключевые слова: междуконфессиональные противоречия, униаты, Унийная Церковь, Православная Церковь, духовенство, казачество, Я. Суша, И. Выговский, П. Тетеря.

T. Pshenychnyy, Ph.D in History, Junior Research Fellow
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

INTERCONFESSIONAL CONFLICTS AND ECUMENICITY CONCEPT IN WORKS UNIATYES BISHOPS IN SECOND HALF XVII S.

An author accents attention on interconfessional conflicts in Ukrainian society, that folded after national liberation war 1648 – 1657, and also on the ways of their overcoming. First of all speech goes about participating in the conduct of negotiations of uniate bishop Y. Susha with a cossack petty officer, by means of what Uniate Church tried to overcome church discord among the Ukrainian people.

Keywords: interconfessional contradictions, uniate, Uniate Church, Orthodoxy Church, clergy, the cossacks, Y. Susha, I. Ygovskyy, P. Tetery.

УДК 94(47).046+ 94(477)+ 908

А. Ракітін, асп.,
Південно-Західний державний університет, Курськ, Російська Федерація

КОЛОМЕНСЬКІ ЧЕРКАСИ В 1619-1638 РР.

Розглянуто долю локальної спільноти українців м. Коломна в період від їх появи у 1619 р. й до переселення на Бєльгородську межу в м. Козлов. Місцем поселення було визначено так звану Донську слободу м. Козлов (тепер – Мічурінськ Тамбовської області), де коломенських черкас було прийнято на полкову козацьку службу.

Ключові слова: Україна, Сагайдачний, козаки, Коломна, Козлов.

Черкаси [1] як категория населения Коломны появляются в городе в 1619 г. Все они происходили из полка Ждана Конши, отделившегося под Калугой от запорожского войска гетмана Петра (Конашевича) Сагайдачного в декабре 1618 г. [2] Этот тяжелый год ознаменовался походом на Москву польского королевича Владислава IV Ваза. Своих сил в этой военной компании у польской стороны было явно не достаточно, поэтому на помощь походному войску были призваны запорожские черкасы, численностью до 20 тысяч

человек, возглавляемые гетманом Сагайдачным. Войском гетмана были разорены южнорусские города Путивль, Валуйки, Ливны, Елец, Данков и Лебедянь, а также уезды в среднем Поочье – Серпуховской, Каширский, Коломенский и село Хатунь – центр дворцовой волости Московского уезда. Численность отрядов запорожцев, штурмовавших русские крепости, была столь велика, что, по словам очевидца, находившегося в Ельце во время осады, черкасы, не смотря на огромные потери от крепостной артиллерии, по трупам "к